

Psycholinguïstische methode voor, lees- en spellingproblemen.

Door T.S.Y. Boumans, S. Karman, Stichting Taalhulp
(www.stichtingtaalhulp.nl)

Boumans heeft een methode ontwikkeld voor de aanpak van lees- en schrijfproblemen. met name dyslexie. De methode is ontwikkeld vanuit de psycholinguïstiek en de theorieën over leren en informatieverwerking. Het taalbewustzijn en de taalkennis worden expliciet aangeleerd. Het aanbieden van een 'allesomvattend taalsysteem met categorieën die elkaar aanvullen en uitsluiten, leidt tot een cognitieve herstructurering. De methode is cognitief, auditief, visueel-analytisch en taakgericht. Zij gaat uit van woordstructuren, klankleer en klinkeridentificatie gekoppeld aan fonologische regels. Met een casus worden de vorderingen in technisch lezen en spelling in beeld gebracht.

Inleiding

In de periode 1987 tot en met 1992 is door Boumans, taalontwikkelingspsycholoog, vanuit de praktijk een methode ontwikkeld op fonologische basis voor de aanpak van lees- en schrijfproblemen, met name dyslexie. Binnen het multidisciplinaire team van Stichting Taalhulp wordt deze methode op verschillende plaatsen in Nederland gebruikt en verder didactisch geperfectioneerd.

De methode is voortgekomen uit de knelpunten die optraden bij het werken met dyslectische kinderen en volwassenen. In de beschikbare methoden wordt naar onze mening te weinig aandacht besteed aan de mondelinge taalvaardigheid en aan de klankopbouw van de taal. Er wordt teveel waarde gehecht aan visuele inprenting en aan het opvullen van hiaten met een aanpak die weinig verschilt van de methoden die in de klas worden gebruikt. Ook wordt er vaak geoefend zonder dat de leerlingen het taalsysteem begrijpen.

Doordat gebruik wordt gemaakt van principes uit de psycholinguïstiek en de leerpsychologie is de hier beschreven methode niet leeftijdgebonden. De leeftijd van de taalleerder heeft geen consequenties voor de methode, maar wel (gedeeltelijk) voor de didactiek.

Theoretische achtergronden

De methode is ontwikkeld vanuit de psycholinguïstiek en de theorieën over leren en informatieverwerking. De Universalistische Taalhypothese van Dulay en Burt (1972) stelt dat het verloop van het proces van taalverwerving in grote mate bepaald wordt door de structuur van de te leren taal. De structuur van een taal bepaalt dus de wijze waarop deze

taal geleerd moet worden. De Nederlandse taal heeft op woord- en zinsniveau een andere opbouw en beregeling dan bijvoorbeeld het Engels. In tegenstelling tot de Engelse is de Nederlandse klank-teken-koppeling en het bijbehorende regelsysteem zo eenduidig dat visuele inprenting van woorden nauwelijks nodig is. In het Engels worden veel meer grafemen voor een foneem gebruikt (vergelijk de 'ie'-klank in: these, cheese, please en piece) en wordt soms hetzelfde grafeem voor twee verschillende fonemen gebruikt (vergelijk: clean en head). In het Nederlands is er een eenduidige klank-teken-koppeling met uitzondering van de ei/ij en ou/au. Bovendien zijn de regels klinkerafhankelijk. In de paragraaf 'Auditief' geven wij een voorbeeld hiervan.

Kenmerken van de methode

De methode is cognitief, auditief, visueel-analytisch en taakgericht. Op deze begrippen wordt nu ingegaan.

Cognitief

De aanwezigheid van een bepaalde taalvaardigheid impliceert geenszins dat de leerling beschikt over voldoende kennis van de taalstructuur om deze zonder meer te kunnen gebruiken voor de schriftelijke taal. Aangenomen wordt dat bij dyslectische leerlingen te weinig taalkennis aanwezig is en/of dat er sprake is van onvoldoende of een verkeerde structurering van de taalkennis, met als gevolg een gebrekkige informatieverwerking en een gebrekkige output (lezen en schrijven). Met behulp van de hier beschreven methode wordt het taalbewustzijn ontwikkeld en de taalkennis die bij anderen impliciet aanwezig is, expliciet aangeleerd. De leerling maakt zich een 'allesomvattend taalsysteem' eigen met een strakke organisatie: hiërarchische opbouw en vaste denkstappen. Hiermee wordt een cognitieve herstructurering bereikt. De leerling krijgt een kennissysteem aangeboden waardoor de informatieverwerking sterk verbetert en de leerling meer oog en tijd krijgt voor het verbeteren van andere aspecten van de taal zoals bijvoorbeeld het auditief geheugen, de zinsbouw en het onthouden van grafemen die voor één klank staan: de ei/ij en au/ou.

Auditief

De mondelinge taalvaardigheid wordt als uitgangspunt gebruikt voor het ontwikkelen van een grondige kennis van de klankleer. De taalleerder leert gebruik maken van de auditieve kenmerken van de gesproken taal voor het leren van de schriftelijke taal. In het algemeen beschikt de dyslectische leerling over voldoende mondelinge taalvaardigheid om deze te kunnen gebruiken voor het leren van de schriftelijke taal. Het gaat er dus niet om of de mondelinge taal leeftijdsadequaat is, maar of deze op voldoende niveau is voor de psycholinguïstische methode. De methode is sterk auditief-analytisch gericht. Het klankbeeld van een

woord wordt onder andere door auditieve analyse van klanken en klankgroepen direct gekoppeld aan het schriftbeeld en de schrijfhandeling. Daarna begint de leerling met het leren van de klinkersoorten en de klinkerafhankelijke regels. Als voorbeeld geven we de g/ch regel. Lange en twee-teken klanken worden gevolgd door een g. Korte klanken worden gevolgd door een ch, met uitzondering van de werkwoorden 'liggen', 'leggen' en 'zeggen'. Aan het begin van een Nederlands woord schrijven we een g. Aan het einde schrijven we ook een g, met uitzondering van: lach, toch, zich, pech en kuch. Voorbeelden: zaagsel, regenen, spiegel, zwoegen, kachel, ochtend, geur, geleerd, mug, verdrag. Samenstellingen worden als afzonderlijke woorden bekeken: slagroom wordt slag en room. De leerling leert dus dat de spelling van een woord niet afhankelijk is van een *woordbeeld* (dit verwijst naar visuele inprenting), maar van een *klankbeeld* met klinkerafhankelijke beregeling. Het auditief geheugen wordt getraind door het complexer en langer maken van woorden en zinnen.

Visueel-analytisch

Bij het lezen en bij het schrijven (visuele controle) wordt geen beroep gedaan op woordbeelden, maar op de herkenning van mogelijke en onmogelijke klinker-medeklinker structuren: zie de g/ch regel. Mogelijke structuren zijn: zagen, mogelijk, buigen, vlieger, specht en kachel. Onmogelijke structuren zijn: zachen, moochelijk, buichen, vliecher, spegt en kaggel.

Bij het lezen heeft kennis op het gebied van klinkermedeklinker structuren zoals het vooraf kunnen indelen in lettergrepen en het vooraf kunnen herkennen van de korte en lange klankenregel belangrijke voordelen voor het ontsleutelen van woorden. Bij visuele taken (leestaken met of zonder tekstbewerking) wordt het klankbeeld opgeroepen omdat de klinkersoorten elk een eigen kleur hebben. Elke geschreven klinker of medeklinker moet dus 'kleur bekennen'.

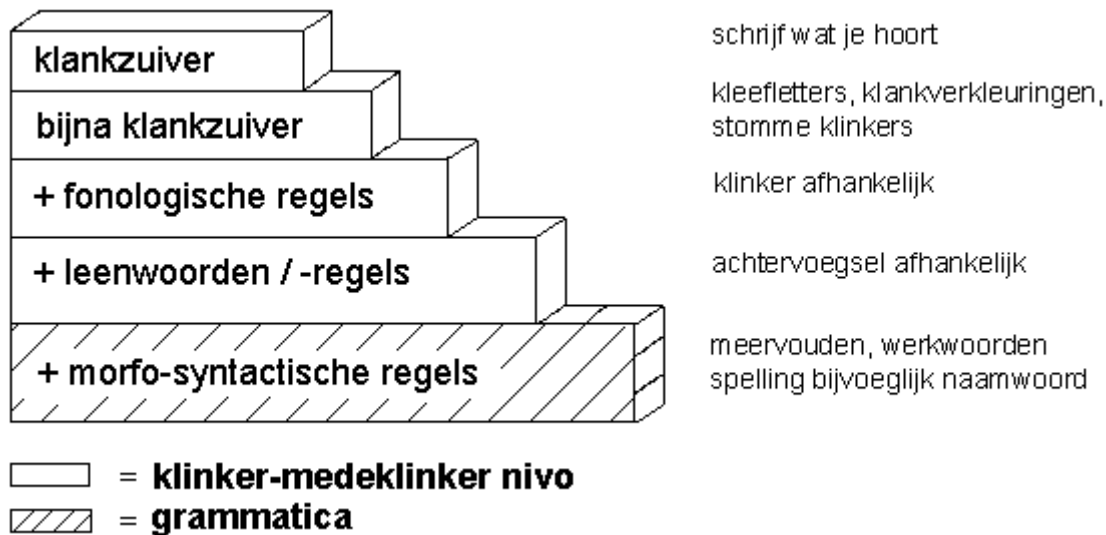
Taakgericht

De methode is taakgericht. Het taakgerichte verwijst naar het oefenen van die vaardigheden die direct uit de te leren taak voortvloeien: taal wordt geleerd met taal. De spelling en het lezen worden geleerd door het gebruiken van taalkennis in spelling- en leestaken. Hieronder worden ook deelvoorwaarden van het lezen en het spellen verstaan.

De methode

Deze psycholinguïstische methode voor lees- en spellingproblemen gaat uit van woordstructuren, klankleer en klinkeridentificatie gekoppeld aan fonologische regels.

Bij het leren lezen en schrijven worden woorden volgens een schema

aangeboden (figuur 1).

Figuur 1: Schema woordstructuren.

Elke woordlaag heeft zijn eigen moeilijkheidsgraad. De lagen zijn hiërarchisch van opbouw, dat wil zeggen dat de voorafgaande laag een noodzakelijke voorwaarde vormt voor de volgende. In elke laag wordt tevens de voorafgaande verder geïntegreerd. De leerling gaat stapsgewijs de verschillende woordlagen af en leert woorden naar woordlaag te onderscheiden. Bijvoorbeeld: 'worst', 'mentaal' en 'marktaandeel' zijn klankzuiver, 'regelen' en 'wanneer' zijn woorden van het type bijna klankzuiver + fonologische regel. Elke leerling doorloopt alle woordlagen, ongeacht de foutenanalyse. Dit kan betekenen dat de eerste woordlagen in versneld tempo worden behandeld. Er wordt niet uitgegaan van *het opvullen van hiaten*, maar van het aanbrenge van een *systeem waarin alles onderling samenhangt*.

Klankleer en klinkeridentificatie

De klinkers worden in vier hoofdgroepen verdeeld: korte klanken, lange klanken, twee-teken klanken en stomme klinkers. Elke klinkergroep wordt verbonden met een klinkerregel : korte klanken / korte-klankenregel, stomme klinkers / stomme-klankerregel, enzovoort. Ook de s/z, f/v en

ch/g-regels worden aan de klinkergroepen gekoppeld.

Bij de fonologische training wordt onder andere gewerkt met klankanalyse, klankgroepen, klinkersoorten en kleurcodes voor klanken. De leerlingen leren om met klinker-medeklinkerstructuren op abstract niveau om te gaan en om alle klinkersoorten auditief en visueel te herkennen en om te zetten in kleurcodes (met stiften en met 'klankblokken'). Ze leren dat ze elk bestaand en niet-bestaand woord kunnen schrijven mits het voldoet aan een bepaalde structuur en regelgeving. Er worden alleen woorden aangeboden waarvan de eventueel aanwezige regel(s) volgens de methode behandeld zijn.

Om zeker te zijn van een goede beheersing en generalisatie wordt een regel van het gemakkelijkste tot het moeilijkste niveau uitgediept alvorens over te gaan naar een andere regel. De leerling leert bijvoorbeeld, ongeacht de leeftijd, de korte-klankenregel toepassen van 'takken' tot 'verzekeringsmaatschappij'. Dit is tevens een uitstekende auditieve training. Dit principe geldt voor alle regels.

Voorbeelden van dicteezinnen voor de lange klankenregel: Peter loopt in de kamer.' en 'Tegen de avond sloten onderhandelaars van het federale leger een overeenkomst met de opstandelingen.'

Fonologische regels

Met zeven fonologische basisregels kan het grootste gedeelte van de Nederlandse woorden correct worden geschreven. Uitzondering hierop vormen de klanken waar twee grafemen voor bestaan: ij/ei en ou/au en de morfosyntactische regels zoals bijvoorbeeld werkwoordspelling (d/t/dt, enzovoort) en meervouden (dictee-dictees of dictee-dicteeën?).

Als de fonologische regels beheerst worden, wordt dit systeem verder uitgewerkt met kennis van de woordopbouw, buitenlandse klank-tekenkoppelingen, leenwoordregels en morfosyntactische regels. Met behulp van deze methode geven wij kinderen van 9-10 jaar en ouder dictees uit de wetenschappelijke bijlage van het NRC. Hier hebben wij dan wel de leenwoorden en een paar Nederlandse uitzonderingen uitgehaald.

Evaluatie

Per leerling worden alle vorderingen bijgehouden en regelmatig geëvalueerd. Hiervoor wordt een eigen -op de methode gebaseerd - taalvolgsysteem met bijbehorende foutenanalyse gebruikt. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van gangbare genormeerde lees- en spellingtests. Voorlopig evaluatie-onderzoek wijst uit dat de methode effectief is bij dyslectische kinderen en volwassenen. De meetbare achterstand in spellen en technisch lezen wordt binnen een half tot twee jaar ingehaald (een didactisch jaar is circa dertig lessen). Hierbij moet worden opgemerkt dat de resultaten met spellen over het algemeen iets beter zijn dan met lezen.

Conclusie

De psycholinguïstische methode voor lees- en spellingproblemen heeft een aantal didactische voordelen:

- Het is een overzichtelijk, beperkt systeem waarin de categorieën elkaar zowel aanvullen als uitsluiten (vier klinkergroepen). Per categorie (klinkertype) is er een dubbele controle : de regel geeft aan wanneer je hem wel moet gebruiken, maar ook vooral wanneer je hem niet moet gebruiken.
- De regels worden direct aan het klinkertype gekoppeld, de regel voor gesloten lettergrepen wekt bijvoorbeeld niet gelijk de associatie met korte klanken op; de korte-klankenregel doet dat wel.
- Het werkt met zowel auditieve (klankkennis en klankgroepen) als visuele controle. Door kennis van klinker-medeklinker structuren kunnen zelfs niet bestaande woorden worden gecorrigeerd.

Bij ons wordt een dyslectisch persoon opgeleid tot 'taaldenker'. Hij heeft het materiaal (de uitspraak, de klanken) zelf in huis. Van ons krijgt hij het gereedschap en de gebruiksaanwijzing om elk woord als een logische puzzel van klanken en regels op te lossen. Overigens worden de ouders of de partner ingeschakeld als co-therapeut.

Een casus

Als voorbeeld geven wij het verhaal van Esther. Zij werd aangemeld bij Stichting Taalhulp toen zij 10,9 jaar oud was. Zij zat toen in groep 6, op een LOM-school. Groep 5 had zij gedoubleerd. De diagnose dyslexie was reeds eerder gesteld. Bij Stichting Taalhulp is een uitgebreid onderzoek gedaan van de schriftelijke taal en de deelvaardigheden.

Esther had een zeer gebrekkig taalbewustzijn, zo was zij zich niet bewust van de relatie tussen klanken en tekens. Ze was al vastgelopen op het niveau van de klank-teken-koppeling. Esther bleek geen enkel aspect van de spelling te beheersen. Zij gebruikte overwegend een visuele strategie bij het spellen en vertrouwde op woordbeelden waar ze echter nauwelijks over beschikte. Het analytisch vermogen was veel beter.

Bij aanmelding had zij met spellen een achterstand van ruim twee jaar en met technisch lezen een achterstand van ruim twee jaar ten opzichte van het gemiddelde niveau van groep 6. Het begrijpend lezen was in orde.

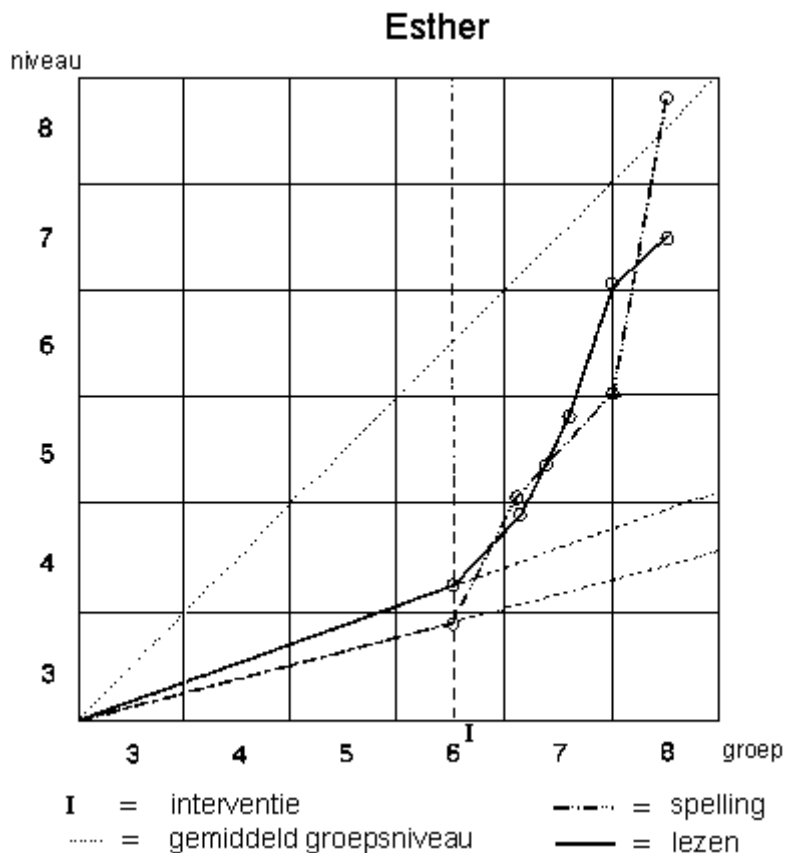
Hoewel Esther moeite had met formuleren, beschikte zij over voldoende mondelinge taalvaardigheid om de psycholinguïstische methode kans van slagen te geven.

Figuur 2 laat een zin uit het toetsdictee zien bij aanmelding (maart 1991, groep 6), na een half jaar (15 uur) begeleiding (september 1991, groep 7) en na circa twee jaar begeleiding (februari 1993, groep 8). Ze scoorde op het niveau van respectievelijk eind groep 3, eind groep 5 en Pasen groep 8.

Figuur 2.
Zin uit het
toetsdictee.

*wat poetsen wilde de deur knop mooi blank
wat poetsen jullie die deur knop mooi blank
Wat poetsen jullie die deur knop mooi blank.*

Naast de vermindering van het aantal fouten valt de verbetering van het handschrift op. Doordat de zekerheid bij het spellen is toegenomen, is Esther vloeiender gaan schrijven. Behalve het advies om de woorden verder uit elkaar te schrijven, is er niet expliciet aan het handschrift

gewerkt. Het verloop van de therapie is af te lezen uit figuur 3.

Figuur 3. Het verloop van de therapie.

De diagonale stippellijn stelt het gemiddelde niveau van leerlingen van een reguliere basisschool voor. De lees- en spellingprestaties van Esther bleven daar aanvankelijk ver onder. Als Esther geen extra begeleiding had gekregen, zou haar achterstand steeds groter zijn geworden. Na het begin van de begeleiding bij Stichting Taalhulp is

een snelle verbetering van de prestaties te zien. In groep 8 scoort zij op het toetsdictee boven het groepsniveau. Het lezen volgt eveneens een sterk positieve lijn die nog steeds stijgende is. Haar is geadviseerd te oefenen met behulp van geluidscassettes van de blindenbibliotheek (simultaan luisteren en meelesen). Als enige van haar school gaat Esther nu naar een reguliere MAVO.

Met deze behandeling is de dyslexie natuurlijk niet genezen', het meekomen met leeftijdsgenoten (op taalgebied) zal haar veel energie blijven kosten. Esther heeft nu echter een goede kans op het behalen van het MAVO-diploma.

Stichting Taalhulp

Stichting Taalhulp is een ideële, landelijke stichting. Zij heeft lespunten in Hilversum e.o., Utrecht e.o., Arnhem, Hardinxveld-Giessendam, Heemstede/Haarlem. Amsterdam en Leiden. Andere lespunten zijn in voorbereiding.

Binnen het multidisciplinaire team zijn de volgende disciplines vertegenwoordigd: psycholinguïstiek, ontwikkelings- en taalpsychologie, neerlandistiek, logopedie, orthopedagogiek en onderwijskunde.

Stichting Taalhulp geeft begeleiding bij problemen met technisch en begrijpend lezen, spelling, zinsbouw, interpunctie, vreemde talen, mondelinge taal en tweede taalverwerving.

Naast begeleiding doet Stichting Taalhulp ook diagnostisch en behandelingsgericht onderzoek. Dit sluit nauw aan bij onze werkwijze zodat een betrouwbare prognose voor verbetering met onze methode te geven is.

Summary

Boumans has developed from a practical point of view a method on phonological basis for the approach of reading and writing problems. The method has been developed from psycholinguistics and theories about learning and information processing. Linguistic awareness as well as linguistic knowledge are taught explicitly. The presentation of an all-embracing lingual system with categories that complement and exclude each other will lead to cognitive restructuring. The method is cognitive, auditorial, visual-analytical and task-specific. It is based on word structure, phonology, vowel identification and phonological rules. Finally, a case study is presented in which progress in technical reading and spelling is shown.

Keywords: Dyslexia, spelling disorders, reading disorders, psycholinguistics, intervention, child, adult.

Literatuur

Boumans. T.S.Y.. (1989). Dyslexie. Lezing te Hilversum.

Boumans. T.S.Y., (1991). Regelboek: *Woordstructuren, fonologische regels, leenwoordregels en morfologische regels'*. Utrecht: Stichting Taalhulp, interne publikatie.

Boumans, T.S.Y., (1992). *Informatie over de behandelwijze van Stichting Taalhulp*. Utrecht: Stichting Taalhulp, interne publikatie.

Dulay. H., en M. Burt. (1972, 1973, 1974). *Language Learning*, nrs. 22. 23 en 24.

Een boek over de psycholinguïstische methode voor lees- en spellingproblemen door Boumans e.a. is in voorbereiding.

Aanbevolen literatuur

Aalbers. T., e.a.. (1985). *Taaldidactiek aan de basis* Groningen: Wolters-Noordhoff.

Appel. R. e.a.. (1992). *Inleiding Algemene Taalwetenschap*. Dordrecht: I.C.G. Publications.

Booij. G.E. e.a., (1979). *Spelling*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Auteurs

Drs. Thalita Boumans is taalontwikkelingspsycholoog, medeoprichter van Stichting Taalhulp en houdt zich bezig met onderzoek, begeleiding, methodeontwikkeling en materiaalontwikkeling.

Drs. Sonja Karman is orthopedagoog en logopedist. verbonden aan Stichting Taalhulp en houdt zich bezig met onderzoek, begeleiding en materiaalontwikkeling.

Met dank aan Mida Schutte.